

Het notariaat in een nog vrijere markt ? Een moreel dilemma

Een beschouwing en een oproep

Beste lezer, dit geschrift is slow food; ik vraag geduld en aandacht. Eerst alleen voor vier A-viertjes. Veel minder dan menige notariële akte omvat. Als ik na lezing bij u een snaar geraakt heb, lees dan mijn tweede stuk ([“Wie onderzoekt, zal vinden” - pdf](#)).

Voor u ligt de **discussienota** “Hoe versterkt het notariaat zijn maatschappelijke bijdrage? “Dekt die vlag de lading ? Oud-notaris Christiaan Stokkermans heeft van zijn opdracht werk gemaakt. Het is een omvangrijk werkstuk en het verdient aandacht.

Al eerder heb ik mij bij Bestuur en Ledenraad ontpopt als opponent, en dat blijf ik. **Oppositie van mij en u kan heilzaam zijn.** Met de voorstellen van de auteur ben ik het op een aantal punten eens. Bij andere essentiële onderwerpen stel ik mijn opinie aan de zijne vóóraf. Niet met de auteur heb ik moeite, maar met het KNB-bestuur dat niet eens kan vertellen wat de opdracht aan de heer Stokkermans was. “Schrijf een nieuwe Notariswet, en let op alles”. Zoiets moet het geweest zijn. Het geeft te denken.

Mijn ernstige bezwaar tegen het hele stuk is dat er geen prealabele vragen zijn gesteld en dat er dus ook geen uitgangspunten zijn geformuleerd. Het discussiestuk valt met de deur in huis. De titel wekt verwachtingen. Zijn die gerechtvaardigd ? Alleen het ‘hoe’ wordt aan de orde gesteld. Dat laat veel ruimte, er valt op af te dingen en het overtuigt niet. Ook komt niet aan de orde voor welk **type kantoor** de discussienota geschreven is. Het overgrote deel van de landelijke verspreide kantoren zit niet te wachten op meer marktwerking. Als de “Zuid-as” een probleem denkt te hebben, moet dat specifiek worden besproken. Op de titelkeuze ding ik niet op af. Wel op de opdracht en inhoud en daarmee op de essentie. Is dit stuk **bespreekwaardig?**

Prealabel is de vraag “Wat is de plaats van de notaris in de samenleving?” Een aloude vraag, die al vele malen onderwerp van behandeling is geweest. Hoor ik u even denken: “dat weten we nu wel, het is oude koek ? Nee, dat is het niet. Lees bijv. het artikel van Sebastiaan Roes in WPNR 7224 van 2 februari 2019 over het preadvies daarover uit 1949 van Voors en Vroom. Ook bij wetgeving van veel eerder, al in 1803 onder Napoleon, vervolgens in 1842 en opnieuw in 1999, kwam deze kernvraag aan de orde.

Een incident. Vers in het geheugen ligt het rumoer over een notaris/struikrover.¹ De krant bracht ook de verwerpelijke rol boven water van de notaris/lid van het tuchtcollege, die zich aan hetzelfde vergrijp had schuldig gemaakt en meende toch mee te kunnen oordelen terwijl hij door ontbreken van zijn onpartijdigheid ook zijn hele legitimatie verloren had. Deze uitspraak, en de gang van zaken, geven feilloos aan dat het notariaat in de samenleving te maken heeft met, en is gebouwd op, **morele waarden**. De uitspraak, die als de ‘struikroverzaak’ de annalen zal ingaan, is een onnodige en ongezochte maar niettemin welkome eyeopener voor de discussie waar het notariaat voor staat. Dat dwingt onvermijdelijk ook tot **afstand ten opzichte van de discussienota**, die overwegend technisch is en zware morele en ontologische/deontologische aspecten niet behandelt. Als ik iets aan het notariaat had mogen voorleggen, dan was het een stuk met vooral een heel andere lading.

¹ NRC 16 februari 2019. Commentaar hoofd redactie 20 febr. 2019 + ingezonden brieven kort nadien.

Twee thema's vragen in het bijzonder aller aandacht:

1. Het geconstateerde vertrouwensverlies in het notariaat bij het publiek.
2. De sociale taak van het notariaat: de toegankelijkheid voor minder draagkrachtigen en minder ontwikkelden is ernstig verminderd.

Met de **politieke keuze** van de wetgever van 1999 is de klassieke notaris met zeer beperkte marktwerking van het toneel verdwenen. Geen toneel zonder coulissen; daar blijft het een goede optie. Grondig nieuw onderzoek naar de beste optie is nu dringend gewenst.

De wettelijk worp van de notaris in het strijdgewoel van de vrije prijsvorming was **onnodig**. Het was een combinatie van een reflex op de vanaf de jaren tachtig geldende politiek-economische stroming met de -eveneens politieke- wil om de veel te hoge notariële inkomens aan banden te leggen. Die stroming -een langdurige hype- leidde tot de zogenoemde TINA-doctrine (There Is No Alternative).² Dat was niet meer dan de opinie van kopstukken/machthebbers, als Reagan en Thatcher. Voor de politieke consequenties inzake de Wna was geen noodzaak. Er was immers wèl een alternatief: zonder enig bewaar kon een **ander middel** worden ingezet namelijk: regeling van de tarieven, - en daarmee ook van de inkomens, - door de overheid. Daarvoor was zelfs een wet - die uit 1847- voorhanden. Het KNB-bestuur heeft dit destijds voorgesteld. Het werd onverbiddelijk naar de prullenmand verwezen. Er was ambtelijk en politiek een heilig en onwrikbaar geloof in marktwerking.

De wetwijziging van 1999 kan worden beschouwd als een nederlaag voor en tegelijk een vernedering van het notariaat.³ Gaf dat misschien het 'recht' om in een geel hesje avant la lettre terug te slaan, of los te slaan, als ongeremde marktwerker?⁴

Het notariaat had geen ervaring met deze transitie en de overheid evenmin. Een leerproces voor deze transitie kon niet een slow food proces zijn. Was er voldoende zelfvertrouwen, optimisme en marktvaardigheid? Nee, dat was er allemaal niet, maar ook al was het er wel, het zou niet voldoende zijn geweest, want de steunpilaar voor een geslaagde transitie zou onontbeerlijk het **vertrouwen van het publiek** zijn. Dat daalde tot het laagste niveau sinds mijn heugenis. Het vervormde zich tot de utilitaire gedachte dat een notariële akte goed of goed genoeg is als die maar goedkoop is, zonder kwaliteitsbesef en met licht leedvermaak jegens het notariaat, dat zich eerst verrijkte en zich vervolgens ruïneerde.

Inmiddels is duidelijk dat de allitererende combinatie **markt en moraal** niets prijs geeft over de inhoudelijke werking. Markt is nauwelijks compatibel met moraal. Adam Smith benadrukte al dat de marktmoraal moet zijn ingebed in een sociale moraal.⁵ Marktwerking voor een openbaar ambt is een droomscenario van marktfundamentalisten die noch de

² Prof. Dorien Pessers, De rechtsstaat voor beginners, p63 e.v.. Balans 2011. Aanbevolen meermalen te lezen bijv. aan het begin en aan het einde van een juridische loopbaan. En ook nog tussendoor. Zij veegt de vloer aan met 'marktfundamentalisten'. Die brengen de rechtsstaat schade toe. Datzelfde geldt volgens deze auteur voor de herinrichting van de rechtsstaat volgens bedrijfsmatige modellen. "Leg de mondiale vrije markt aan de ketting van de rechtsstaat". Aldus Pessers' krachtige en heldere opinie. Zij doceerde aan de beide Amsterdamse universiteiten rechtsfilosofie en rechtstheorie.

³ NRC 26/27 febr. 2019, historicus prof. Ute Frevert, Max Planck, Inst. for Human Development, Berlijn, in een voordracht voor onze WRR.

⁴ AD van 16 febr. Over Ute Frevert, uit noot 3.

⁵ Pessers t.a.p. p 64

wijsheid noch de macht in pacht hebben.⁶ **Dat marktwerking alles oplost is alleen maar een politieke illusie gebleken.** Het is tijd om de bakens te verzetten en het roer moet om.

De notaris heeft haar of zijn ambt als het ware in bruikleen. Onjuist gebruik van het leen is al gauw ambtsmisbruik. De notaris is als ambtsdrager van tijdelijke en onpersoonlijke aard. Het ambt is toevertrouwd. Dat beïnvloedt de relatie notaris/maatschappij (het te bedienen publiek). Het ambt wordt dus niet voor zichzelf uitgeoefend, alsof het een wingewest is; het ambt heeft primair een publieke dienstverlenende functie.⁷

Recht als werkterrein is niet het patrimonium van de jurist/notaris, maar een instrument voor maatschappelijke ordening, voor sociale toepassing.

De rechtsstaat is gericht op langetermijnbelangen; de politiek vaak op korte-termijn-effecten. Kortzichtige koopkrachtplaatjes zijn daarvan het summum; achterhaald voor de inkt droog is. De democratie kan wel wat politieke grillen en retorische effecten verdragen; na korte tijd is immers steeds herstel mogelijk. Maar de rechtsstaat verdraagt dergelijke grillen veel minder goed.⁸ Hoeveel schade richtte de wetgever van 1999 aan met het expliciete marktelement in de nieuwe Wna? Hoeveel schade richtte de wetgever de afgelopen jaren aan in de organisatie van de rechtspraak? De scherpe NRC-columnist Folkert Jensma schrijft er geregeld over en gebruikt het woord *ondermijning*.⁹ Rechters zijn collectief op stukloon gezet. Schande, zeg ik. Ook het Commentaar van de NRC-hoofredactie (26 febr.2019), is niet mals: “De rechtspraak, pijler van de rechtsstaat, voelt zich terecht verwaarloosd”. Is hier Montesquieu aan het woord? Het kan niemand ontgaan zijn dat het notariaat iets soortgelijks is aangedaan.

Het kon anders, maar vooral: het kan alsnog anders. Leg u niet neer bij doorgeschoten marktwerking, bij dolgedraaide commercie, bij een notariaat als verdienmodel, met weinig moraal omdat het hemd nu eenmaal nader is dan de rok. Zijn de zwijgers onder u tot nu toe misschien in de meerderheid geweest? Sta dan op. Protesteer. “fight the power” (woorden van Herman Tjeenk Willink in de NRC van 23 april 2018) en behoudt zo het vertrouwen in het democratische proces dat ook het notariaat beheerst. **Vaar niet met een stuurloos liberaal regeringsvlot met de stroom mee.** Gooi het roer om. Sturen gaat beter tegen de stroom in. Ontplooï u niet alleen als koopman, als homo economicus, als juridisch ondernemer, maar ontketen -zonder dat u een apostel hoeft te worden- ook de in ieder van u aanwezige morele eigenschap¹⁰ als hoogopgeleid, bekwaam en integer vakgenoot. Ga mee in **beschaafde passie en noodzakelijk activisme** en daarmee in de ambitie om mee te werken aan een rechtvaardiger samenleving, waar de minstbedeelden ook voldoende toegang hebben tot rechtshulp. Het notariaat mag moreel niet tevreden zijn met, en zich niet neerleggen bij, een matige rechtshulp voor minder daagkrachtigen. Het notariaat heeft ook een *ereplicht*. Brengen we niet nog steeds *honorarium* in rekening? Mijn vriend en oud-compagnon MJvM schreef in

⁶ Dorien Pessers is niet de enige die zich tegen marktwerking keert. Ook Herman Tjeenk Willink deed dat, evenals Sebastiaan Roes, beide i.v.m. het notariaat. Verwezen wordt naar het vervolg op dit geschrift.

⁷ Pessers, t.a.p. p 42/43.

⁸ Pessers, t.a.p. p 11.

⁹ NRC 23/24 febr. 2019

¹⁰ Naomi Ellemers, NRC 28-12-2018, Boeken C15, Morality and the Regulation of Social Behavior, besproken door Gabriël van den Brink.

WPNR 5251, “Hoe gecompliceerder de maatschappij, hoe hulpelozer het individu”.¹¹ Dat was in 1974 en hij sloeg toen al de spijker op de kop. Bedenk daarbij dat juist de minder bedeeden hulpelozer zijn dan alle anderen. Ook zij verdienen notariële rechtszorg en rechtsbescherming.

Nog meer marktwerking heeft een nog verder denaturerend en asociaal effect op het ambt.

Stop er mee in die richting mee te denken. Het vertrouwen zal er niet mee worden teruggewonnen, integendeel, en er is voor het overgrote deel van de notarissen geen enkele garantie dat er ook maar iets goeds uit voortvloeit. Zeker geen **toekomstbestendig notariaat**. En dat is wat het bestuur *zegt* te willen. Maar daar is een andere koers voor nodig. Nog meer markt in het notariaat is de dood voor het *ambt*, langdurig en pijnlijk. De samenleving heeft in 200 jaar een uitstekend werkend notariaat opgebouwd. Een mooi verleden. De afbraak begon in 1999. Is er een mooie dienstverlenende ambtelijke toekomst ? Ja.

Verlang bij grote voorgenomen veranderingen een voorafgaand goed onderzoek.

Verlang vervolgens met gevoel van eigenwaarde van de overheid (de wetgever) dat zij de eer, het aanzien, en de werkmethoden van een openbaar ambt in het publieke belang qua structuur hoog houdt. Verlang een behoorlijk beloningsstelsel, waarin ook het ondernemerschap wordt beloond op een manier die niet meer tot excessen leidt, en er ook een adequate oudedagvoorziening is. Het notariaat vraagt aldus beslist niet te veel. Het kost de overheid niets. Het levert de maatschappij veel op.

Stuur het KNB-bestuur en de Ledenraad met die boodschap op pad.

Tot slot: het is een ernstig bestuurlijk misverstand te denken dat er bij een tariefstelsel geen concurrentie en geen kwaliteitsambitie zouden zijn. Die was er vóór 1999 ook.

Bedankt voor het lezen, als u tot hier gekomen bent.

Heb ik een snaar geraakt ? Instemmend of ontstemmend ?

Ik hoop dat u ook het vervolg leest:

“ Wie onderzoekt, zal vinden. De rol van het notariaat. Kamervragen, en een moreel appel ”.

Het vervolgstuk zit boordevol feiten en opinies. Wetenswaardig, uitdagend, zonder twijfel ook controversieel. Het is van bronnen, uitwerking en motivering voorzien. Serieus en polemisch. Hopelijk (h)erkent u veel en is er aanleiding tot een weerwoord en een glimlach.

Nijmegen/Lucca, 5 maart 2019.

Guus Rieter, oud-notaris.

a.rieter@xs4all.nl

¹¹ Van Mouriks artikel heeft als titel “De functie van de notaris en de structuur van het notariaat”. Hij betoogt o.a. (als wetenschappelijke bijdrage aan een discussie) dat het ambt van notaris zeer wel bevredigend kan worden uitgeoefend met bezoldiging, en pensioenopbouw, vanwege de overheid.